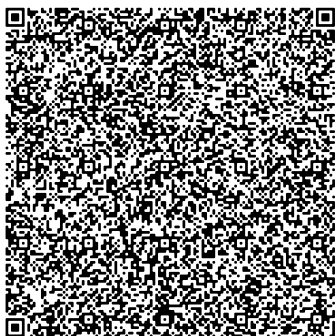

СОЦІОЛОГІЯ ОСВІТИ

SOCJOLOGIA EDUKACJI

УДК 373.5:316.624.3

Leandra Korczak

Dr., Wyższa Szkoła Pedagogiczna Związku Nauczycielstwa Polskiego,
ul. Smulikowskiego, 6/8, 00-389 Warszawa, Rzeczpospolita Polska

ŚRODOWISKO SZKOLNE JAKO PROBLEM AGRESJI I PRZEMOCY

Zjawisko przemocy i agresji oraz pojawianie się nowych form destrukcji w polskim życiu publicznym budzą zrozumiałą niepokój wszystkim, którym leży na sercu bezpieczna przyszłość młodych ludzi. Szczególne wyzwanie przed naukami pedagogicznymi, humanistycznymi jak i prawnymi stawiają zjawiska agresji i przemocy wśród młodzieży, dotyczące boleśnie najważniejszych środowisk wychowawczych, czyli rodziny, szkoły, środowisko otaczające młodego człowieka.

Słowa kluczowe: agresja; agresja fizyczna; agresja psychiczna; przemoc; środowisko szkolne.

Szkoła jest miejscem gdzie w procesie socjalizacji i wychowania kształtuje się osobowość uczniów. Wartości takie jak tolerancja, dialog, wolność, podmiotowe traktowanie człowieka nie zawsze w szkole są przestrzegane. Postrzegamy szkołę w pesymistycznych barwach.

B. Śliwerski uważa, że współczesny nauczyciel pracuje w szkole niczyjej, w której występują napięcia i niedoskonałości, wnoszące do stosunków międzyludzkich akty przemocy i upokorzenia. Nauczyciele nie radzą sobie z problemem agresji i ze swoją rolą sami stają się obiektami przemocy, odczuwają lęk, poczucie zagrożenia, bezradność, są wypaleni zawodowo. W jakim klimacie trudno o pozytywny dialog Nauczyciel – Uczeń.

Inne podejście do tego problemu ma K. Kmieciak-Baran, szkoła to złożona społeczność na którą składają się uczniowie i nauczyciele. Każdy uczeń jest indywidualnością, jest aktywny i posiada system wartości. W szkole styka się z przejawami przemocy, na które wpływają:

1. Czynniki społeczno-ekonomiczne to, walka polityczna toczona w Polsce od 1980 roku, gdzie nastąpiło podporządkowanie środków masowego przekazu, instytucje kulturalne a także system oświatowy, wzrost bezrobocia, wzrost przestępczości, nieskuteczne prawo.

2. Czynniki tkwiące w samej szkole to np. społeczna dezorientacja szkoły gdzie brak pozytywnych relacji między uczniami, nauczycielami i rodzicami, zły kli-

mat panujący w szkole, niejasno określone kryteria oceniania i zachowania uczniów, często niechętny stosunek nauczyciela do ucznia, agresja i przemoc skierowana na ucznia przez nauczyciela (Kmieciak-Baran K., 2000, 65).

I. Pufal-Struzik w książce «Agresja i przemoc w szkole» w następujący sposób definiuje to zagadnienie: «Agresja w szkole określa zachowania i skłonności uczniów w szkole, zmierzające do wyrządzenia szkody określonym osobom, grupom społecznym lub ich właściwości». Obok pojęcia agresja występują określenia pokrewne, są to przemoc, tyranizowanie, osaczenie.

W szkołach coraz częściej dochodzi do aktów przemocy, zarówno fizycznej jak i psychicznej. Agresja fizyczna występuje wtedy, gdy jedna osoba krzywdzi lub rani inną, używając siły fizycznej. Należy do niej zaliczyć takie formy przemocy jak znęcanie się nad zwierzętami i niszczenie naturalnego środowiska przez człowieka.

Agresja psychiczna to zachowanie wszechobecne w życiu codziennym, kłótnie, przezywanie, wulgaryzmy skierowane do osoby, ale również marudzenie, narzekanie, ośmieszanie, krytykowanie i szydzenie, manipulowanie związkami przyjaźni. Przodują w niej dziewczyny, agresja ta jest formą bardzo dotkliwą i trudną do wykrycia, a przez to szczególnie niebezpieczna. Z pozoru jest ona mniej groźna dla ofiary, gdyż nie powoduje uszczerbku na zdrowiu fizycznym, ale z drugiej strony może powodować trwałe ślady w psychice ucznia (Ćwikła A., 2007, s. 29).

W przemocy psychicznej przeważa agresja słowna ze strony nauczycieli wobec uczniów: moralizowanie, szantażowanie, poniżające komentarze wobec ucznia, chłód emocjonalny, brak wsparcia, konformizujące naciski, brak poszanowania prywatności i

godności ucznia. Uczniowie wobec kolegów przejawiają następujące zachowania: znęcanie się, ograniczenie swobody, popychanie, stłuczenia z kolei nauczyciele uczniów biją książką po głowie, uderzają głową o ścianę, ciągną za uszy i włosy.

Agresja w szkole wynika z wadliwego funkcjonowania tych placówek. W szkołach jest dużo uczniów, panuje hałas, brak współpracy pomiędzy szkołą a rodzicami. Również brak kontroli ze strony nauczycieli, niesprawiedliwe ocenianie, stwarzanie sytuacji stresowych związanych ze sprawdzaniem wiedzy, a wręcz wyśmiewania staje się przyczyną agresywnych zachowań. To właśnie od przygotowania pedagogicznego wymaga się nie tylko przekazywania wiedzy, ale wyrabiania pozytywnych cech osobowych i umiejętności interpersonalnych.

Często mało urozmaicone i przeciążone programy edukacyjne, brak zajęć pozalekcyjnych, powszechna «nuda» w szkole sprzyjają agresji uczniów. Jako dowód tego zjawiska dołączam w załącznikach artykuł z Gazety Wyborczej zamieszczony na stronie internetowej www.gazeta.pl, w dniu 17 października 2008 r. a noszący tytuł «Nudne lekcje wyzwalały agresję».

Z badań wynika, że zachowania agresywne to często wołanie o pomoc i zainteresowanie np. ze strony rodziców. Kiedy młody człowiek nie radzi sobie z własnymi problemami, czuje się zagrożony i ma bardzo niskie poczucie własnej wartości agresja jest wybuchem emocji, a emocji nie można stłumić, trzeba tylko znaleźć bezpieczne dla nich ujście.

Agresja jest formą zachowania jednostki realizowaną w określonym kontekście społecznym. Osoba lub grupa osób przejawiają agresję to podmiot, czyli agresor. Agresorzy to osoby zwykle silne fizycznie, przejawiające wrodzoną skłonność do agresji najpierw wobec kolegów, później rodziców i nauczycieli.

Agresorami są osoby z niską samooceną, impulsywne, charakteryzujące się zazwyczaj postawami aspołecznymi i brakiem zdyscyplinowania.

Dziecko spędza większą część dnia w szkole w licznej grupie, często nauczyciele odnoszą się do niego z dystansem nie dostrzegają na tle licznej grupy. Nauczyciel jest osobą mającą nad uczniem władzę, może decydować o jego pozycji w klasie. Często zdarza się, że nauczyciel okazuje niechęć uczniowi, który ma kłopoty w szkole, wyśmiewają jego wypowiedzi, używają krzywdzących określeń, a nawet przezwisk. Taki uczeń czuje się skrzywdzony i upokorzony.

U dziecka budzi się postawa agresywna i buntownicza. Bunt przejawia się w formie aroganckich zachowań wobec dorosłych, lekceważenia obowiązków szkolnych, aspołecznych wybryków. Często tacy uczniowie nie mają kolegów w klasie, a zaspokojenie potrzeby uznania odnajdują w nieformalnych grupach rówieśniczych o charakterze destruktywnym. Problemy

wychowawcze mogą sprawiać także zdolni uczniowie, ponieważ wyprzedzają intelektualnie swoich kolegów i przez to są izolowani w klasie.

Forma fizycznej przemocy to bicie po twarzy, uderzenie jakimś przedmiotem najczęściej dziennikiem, zeszytem, kluczem lub piłą. Są one wyrazem bezsilności nauczycieli, którzy nie potrafią zdyscyplinować uczniów. Dzieci często boją się powiedzieć rodzicom co się wydarzyło w szkole, aby nie pogarszać swojej sytuacji (Kmieciak-Baran K., 2000, s. 22). Przemoc psychiczna to agresja słowna obejmująca krzyki, złośliwe uwagi adresowane do ucznia. Jeśli nauczyciel mówi podniesionym głosem świadczy to o jego zdenerwowaniu i ma niekorzystny wpływ na atmosferę pracy, budzi lęk ale często także rozbawienie uczniów (Ćwikła A., 2007, s. 28).

Nauczyciele zapytani o przyczyny przemocy wobec uczniów wskazują na: stres zawodowy; agresja ze strony dzieci; przepracowanie; nie wykonywanie poleceń; niedocenywanie zawodu; trudności materialne; niepewność pracy; manipulowanie uczniami, przedmiotowy stosunek do ucznia.

Warto zauważyć, iż nie tylko osobowość nauczyciela i jego autorytarna postawa są przyczyną zachowań agresywnych, które dostrzegamy we współczesnych szkołach ale także można wymienić i inne przyczyny np. złe wzorce (dorosłych, rówieśników, mediów), brak uwagi, stałego kontaktu (nauczyciela z uczniem, rodzica z dzieckiem), warunki zewnętrzne (hałas, tłum, tłok, zmęczenie), kompleksy (dziecko za grube, za chude, ma za długie, za krótkie włosy; dzieci chcą być podobne do siebie, ponieważ wtedy czują się bezpieczne i akceptowane), krytyka ze strony rówieśników, problemy w nauce, zazdrość, nieumiejętność funkcjonowania w grupie, brak wsparcia ze strony rodziców, brak akceptacji ze strony osób ważnych dla dziecka, brak jasnych, przewidywalnych reguł funkcjonowania, kary niewspółmierne do przewinienia (zbyt surowe lub zbyt łagodne, nieumiejętność wyrażania negatywnych emocji, wynikających z niewydolności wychowawczej, nieadekwatna samoocena, brak umiejętności komunikowania się (dzieci, dorośli), nadopiekuńcze wychowanie rodzi syndrom ofiary, uczniowie mogą reagować agresywnie, lęk przed utratą akceptacji ze strony grupy, zbyt wysokie wymagania względem dziecka.

Zachowania agresywne manifestują także i uczniowie wśród licznych przyczyn można wymienić takie jak: zamykanie się w sobie, smutek, przygnębienie, opuszczanie się w nauce, osamotnienie, zmiernność nastrojów, objawy psychosomatyczne (ból głowy, ból brzucha), spóźnianie się do szkoły lub jej unikanie, wagary, trzymanie się blisko nauczycieli, bycie obiektem drwin ze strony kolegów, izolowanie się ślady przemocy (sińce, zadrapania, zniszczone ubranie i przybory szkolne) (Ćwikła A., 2007, s. 37-39).

W każdej szkole dochodzi do przemocy psychicznej, jeśli ucznia ktoś przezywa, opowiada innym nieprawdziwe historie, ośmiesza przed innymi, niszczy lub zabiera rzeczy, kradnie pieniądze, w Internecie publikuje obraź-

liwe informacje, uczeń dostaje wiadomości «sms» lub telefony obrażające go, nie chce iść do szkoły bo boi się spotkać swoich prześladowców. Znaczy to, że jest ofiarą przemocy psychicznej.

Sprawcy wiedzą jak sprowokować ofiarę, często jest to wyśmiewanie się z wyglądu (waga, kolor włosów, sposób ubierania) lub z innych powodów np.: dobrze się uczy; uczy się gorzej; nie ma pieniędzy; ma popularność w szkole; wyznaje inną religię; jest innej narodowości; nosi okulary; ma wadę wymowy.

Ofiary przemocy w szkole często cierpią w milczeniu. Są bezsilni wiedzą że nikt im nie pomoże, mają obniżone poczucie bezpieczeństwa. Nauczyciele w wielu przypadkach są nieświadomi, że uczeń lub uczniowie są ofiarami przemocy. Dzieci boją się przyznać rodzicom jak i wychowawcy, ponieważ może wywołać to zemstę kolegów. Do napaści skłania sprawców najczęściej brak reakcji na zaczepki, żądają od nich pieniędzy lub alkoholu. Jeśli ofiara nie ma pieniędzy agresorzy podpowiadają jak mają je zdobyć np. : ukraść rodzicom, dokonać wtańmania, wandalizmu, napadów na ludzi.

Według M. Dąbrowskiej-Bąk na zjawisko «klimatu bezprawia» w szkole mają wpływ następujące czynniki:

- nagminne palenie papierosów;
- alkohol na dyskotekach i wycieczkach;
- brak dyscypliny;

- akty wandalizmu;
- ordynarny i lekceważący stosunek do nauczycieli oraz brutalne traktowanie młodszych kolegów (Kmieciak –Baran K., 2000, s. 40).

W placówkach oświatowych występują dwa rodzaje przemocy. Pierwsza to fala szkolna związana z obyczajowością szkolną, drugi rodzaj agresji występuje zarówno w szkole jak i poza nią. Fala szkolna polega na wielokrotnym i trwającym przez pewien okres czasu szykanowaniu, nękanii jednostki przez grupę. W polskich szkołach przybiera formę przemocy fizycznej i słownej (Kmieciak –Baran K., 2000, s. 41). Kolejny termin dotyczący tego problemu to bullying oznacza tyranizowanie, dokuczanie, dręczenie. Badania wykazują, że 5% dzieci co roku ulega temu groźnemu zjawisku. Formy bullyingu to oczernianie, ignorowanie, odrzucenie, zastraszanie, dokonywane najczęściej w szatni, w toalecie, przed budynkiem szkolnym. Dręczyciele to zarówno chłopcy jak i dziewczęta, którzy z dręczenia innych czerpią przyjemność.

Zjawisko szkolnej agresji narasta na naszych oczach. Media donoszą nam o drastycznych zdarzeniach, które są dowodem bezradności dorosłych wobec problemu fali agresji. Rozpoznanie i zbadanie tego problemu jest bardzo trudne ponieważ zarówno sprawcy jak i ofiary pozostają anonimowi.

Literatura

1. Ćwikła A. Stop agresji psychicznej / A. Ćwikła, M. Wiatrowski, H. Radziszewska, B. Plucner. – Poznań 2007, FORUM. – S. 29.
2. Kmieciak –Baran K. Młodzież i przemoc / K. Kmieciak –Baran. – Warszawa 2000, PWN. – s. 40.
3. Kmieciak-Baran K. Agresja i przemoc w realiach współczesnej szkoły / K. Kmieciak-Baran. – Gdańsk 2000, Przegląd Oświaty. – S. 65.

ШКІЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ПРОБЛЕМА АГРЕСІЇ І НАСИЛЬСТВА

Корчак Леандра, доктор гуманістичних наук у галузі педагогіки, Вища школа педагогічна Спілки польських вчителів, вул. Смуліковського 6/8, 00-389 Варшава, Республіка Польща

Феномен насильства і агресії, поява нових деструктивних форм впливу на функціонування польського суспільного життя викликає зрозумілі побоювання серед населення. Особливою проблемою для гуманітарних наук постає феномен агресії і насильства серед молоді, що негативно позначається на найбільш важливій освітній середовищі, тобто сім'ї, школі та в цілому на соціальному середовищі, що оточує молоду людину.

Ключові слова: агресія; фізична агресія; психологія агресії; насильство; шкільне середовище.

SCHOOL ENVIRONMENT AS A PROBLEM OF AGGRESSION AND VIOLENCE

Korchak Leandra, Doctor of Humanities in the field of Pedagogy, Higher pedagogical school of the Polish Teachers' Union, 6/8 Smulikovskoho st., 00-389 Warsaw, The Republic of Poland

The phenomenon of violence and aggression, as well as the emergence of new forms of destructive influence on the functioning of Polish public life is understandable fear among the population. A particular problem for Pedagogical Sciences, Humanities and Law, the phenomenon of aggression and violence among young people, which affects the most important learning environment that is family, school and in general the environment surrounding the young man.

Key words: aggression; physical aggression; psychology of aggression; school environment; violence.

Стаття надійшла до редакції 17.05.2016

Прийнято до друку 29.09.2016